

## بررسی مروری عوامل تفاوت‌های فردی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان

فاطمه یوسفی<sup>۱</sup>، مریم ابراهیمی کاظم آباد<sup>۱</sup>، حسین حسینی<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

<sup>۲</sup> استادیار دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول)

[hassani.hossain@yazd.ac.ir](mailto:hassani.hossain@yazd.ac.ir)

### چکیده:

هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل تفاوت‌های فردی مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. برای انتخاب مستندات و مقالات مورد استفاده، ابتدا با استفاده از کلمات کلیدی فارسی از جمله: تفاوت‌های فردی، پیشرفت تحصیلی، سبک‌های یادگیری، تفاوت‌های درون فردی و برون فردی، وضعیت اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان، تأثیر خانواده، شخصیت، انگیزه پیشرفت در پایگاه‌های معتبر شامل: نورمگز، انسانی، مگیران، پایگاه اطلاعات جهاد دانشگاهی و ایران داک، مقالات مرتبط جستجو شد که طی بازه زمانی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱ حدود ۵۲ مقاله یافت شد. معیار اصلی انتخاب مجلات و مقالات از اینترنت، ارتباط کلید واژه‌ها با موضوع اصلی پروژه بود، همچنین در خصوص کتاب، می‌توان به در دسترس بودن و ارتباط متون آن با عنوان پروژه اشاره نمود. موارد منتخب، بطور کامل مطالعه و نهایی شد و در آخر از مستندات منتخب فیش برداری شد و مطالب جمع‌آوری شده در چهار حیطه: تعریف تفاوت‌های فردی، انواع تفاوت‌های فردی، تأثیر عوامل مختلف تفاوت‌های فردی بر پیشرفت تحصیلی و افت تحصیلی تقسیم‌بندی و خلاصه شدند. نتایج نشان می‌دهد که عمده‌ترین عوامل تفاوت‌های فردی که بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تأثیرگذار است، در افراد مختلف می‌توان به توارث، محیط، عزت نفس، شادکامی، اضطراب، سبک‌های یادگیری، تحصیل، استعداد، جنسیت، عوامل اقتصادی-فرهنگی، انگیزش و هوش هیجانی اشاره کرد.

**واژگان کلیدی:** تفاوت فردی، پیشرفت تحصیلی، یادگیری، عزت نفس، هوش هیجانی، سبک یادگیری.

## A review of the factors of individual differences affecting students' academic progress

Fateme Yousefi<sup>1</sup>, Maryam Ebrahimi Kazemabad<sup>1</sup>, Hossain Hassani<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Bachelor of Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

<sup>2</sup> Assistant Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. (Corresponding Author) hassani.hossain@yazd.ac.ir

### Abstract:

The aim of the current research is to investigate the factors of individual differences for the academic progress of students. The method is research-analytical. To select the documents and articles used, first by using Persian keywords such as: individual differences, academic progress, styles, individual and extra-individual differences, economic-social and cultural status of students, family influence, personality, motivation to progress, related articles were searched in the reliable databases including: Normags, Ensani, Magiran, SID and IranDoc, and about 52 articles were found during the period between 2010 and 2022. The main selection of magazines and articles from the internet was the keywords with the main topic of the project, also regarding the book, it can be mentioned in the access and connection with it with the title of the project. The selected cases were the beginning of a complete and final study, and at the end, the slips were removed from the selected documents and the collected materials were collected in four areas. Definition of individual differences, types of individual differences, different effects of individual differences for academic progress and graduation were divided and summarized. The results show that the main individual differences that are effective for students' academic progress, in different people can be attributed to heredity, environment, sense of self, happiness, sports, styles, education, talent, gender, economic-cultural factors. Motivation and emotional intelligence pointed out.

**Key words:** individual difference, academic progress, self-esteem, emotional intelligence, Learning style.

## ۱- مقدمه:

نقش موثر تعلیم و تربیت در زندگی انسان بر هیچ کس پوشیده نیست و تاکنون درباره ضرورت آن نیز تردید نشده است، زیرا شکوفایی توانایی های بالقوه ای افراد مبتنی بر تعلیم و تربیت است. تعلیم و تربیت فعالیتی مداوم، جامع و برای همه است و برای رشد و تعالی انسان، غنای فرهنگ و تکامل جامعه به کار می رود (سیفی، خسرو و صبحی، افسانه و همکاران. ۱۴۰۰). مسئله موفقیت و عدم موفقیت در امر تحصیل از مهم ترین دغدغه های هر نظام آموزشی است، موفقیت و بهبود عملکرد تحصیلی در جامعه نشان دهنده موفقیت نظام آموزشی در زمینه هدف یابی و توجه به رفع نیازهای فردی است (کرمی و یاری، ۱۳۹۰). عوامل متعددی می تواند بر عملکرد تحصیلی دانشجویان تأثیر بگذارد و در گذر زمان کشف دلائلی برای درک تفاوت های فردی در سطوح مختلف موفقیت تحصیلی، همواره مورد توجه روان شناسان بوده است (خدیوی و همکاران به نقل از کجیاف و همکاران، ۱۴۰۰). وجود تفاوت های فردی در میان دانش آموزان از نظر هوش، شخصیت، استعداد، پیشرفت تحصیلی، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و قدرت یادگیری مطالب و... یکی از مهمترین مسائلی است که معلمان در کلاس های خود با آن مواجه اند. چرا که معلمان به تجربه دریافته اند که شیوه ی برخورد و پیروی از یک روش تدریس خاص نمی تواند برای همه دانش آموزان بطور یکسان، مفید باشد (جباری و قربانی، ۱۳۹۶). از آنجا که جوانان بخش عظیمی از جمعیت کشورمان را تشکیل می دهند و سرمایه های مادی و معنوی کشور محسوب می شوند، ضروری است که با بهره گیری از علم روان شناسی تربیتی، چه والدین و چه معلمان، درک بیشتری از ویژگی های شخصیتی، علائق، استعداد ها و نیازهای رشدی آنان داشته باشند (حسینی نسب و رحیم زاده به نقل از شعاری نژاد، ۱۳۸۷). به همین خاطر، پیشرفت تحصیلی، در کسب موفقیت های آینده آنان اهمیت بسزایی داشته و کم توجهی به آن موجب کاهش سطح علمی و کارایی دانش آموزان در جامعه و در نتیجه افت تحصیلی می شود (حسینی نسب و رحیم زاده به نقل از زمانی و همکاران، ۱۳۸۷).

پیشرفت تحصیلی یکی از متغیرهای اصلی آموزش و پرورش است. در تعریف پیشرفت تحصیلی، می توان به سنجش عملکرد یادگیرندگان و مقایسه نتایج حاصل و هدف های آموزشی از پیش تعیین شده به منظور تصمیم گیری در این باره که فعالیت های آموزشی معلم و کوشش های یادگیری دانش آموزان تا چه اندازه به هدف های مطلوب منتهی شده است، اشاره نمود (حسین مردی و حسین مردی، ۱۳۹۲). پیشرفت تحصیلی همچون بسیاری از پدیده ها از ترکیب عواملی چون خانه، مدرسه و جامعه شکل می گیرد (پورسینا و همکاران به نقل از کیا منش و درخشنده، ۱۳۹۳). و یکی از مهم ترین معیارهای کیفیت آموزشی است. به همین دلیل، هر دانش آموزی در مدرسه ممکن است در مواقعی مشکلاتی روحی و روانی و جسمانی در او ظاهر شود که در عملکرد تحصیلی وی تأثیر گذاشته و مانع موفقیت او در آزمون ها شود (پورسینا و همکاران به نقل از دادور و همکاران، ۱۳۹۳). همچنین، مطالعات بسیاری گواه آن است که نارسایی هایی که در موضوع مهارت های مطالعه و یادگیری وجود دارد نیز، می تواند تأثیر منفی در تمامی مزایای یک محیط آموزشی مطلوب بگذارد و نارسایی هایی در محیط آموزشی و حتی کاستی در انگیزش تحصیلی و سلامت جسمی-روانی به وجود آورد (شعبانی و همکاران به نقل از کوشان و حیدری، ۱۳۹۷).

معمولاً، بسیاری از روان شناسان و مربیان، موفقیت ها و شکست های پیشرفت تحصیلی دانش آموختگان را به طور گسترده ای به تفاوت های فردی در توانایی ها نسبت داده اند (بدایعی، اندیشه، مشهدی، به نقل از زانگ، ۱۳۹۶). بنابراین؛ شناخت تفاوت های فردی دانش آموزان برای معلمان امری ضروری محسوب می شود. در واقع، بیان یک موضوع و تدریس یک کتاب خاص در یک کلاس، هرگز به معنای آن نیست که همه دانش آموزان کلاس به صورت کاملاً یکسان درک نموده و از آن بهره جویند. بعضی از دانش آموزان زودتر می فهمند و بعضی نیاز به توضیح بیشتری دارند. معلمی که با اصل تفاوت های فردی آشنا است از همه شاگردان خود در فهم و درک موضوعات و ارائه پاسخ ها انتظار یکسان ندارد (دهپاسی، الهام و صدوقی، میترا، ۱۳۹۸). یکی از رساله های مهم وزارت آموزش و پرورش و معلمان، کشف استعداد های متفاوت دانش آموزان به گونه ای است که هر فرد به کمال مطلوب خود برسد و برای جامعه نیز مفید باشد (جباری، کامران و قربانی، الناز، ۱۳۹۶). هدف اصلی مقاله حاضر این است که خواننده به درک وسیعی از مفاهیم تفاوت های فردی و پیشرفت تحصیلی دست یابد؛ انواع تفاوت های فردی را بشناسد و عوامل موثر بر پیشرفت تحصیلی را درک نماید.

## ۲- روش شناسی:

روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. برای یافتن مستندات مرتبط با این پژوهش در پایگاه های داده با استفاده از کلمات کلیدی فارسی از جمله: تفاوت های فردی، پیشرفت تحصیلی، سبک های یادگیری، تفاوت های درون فردی و برون فردی، وضعیت اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان، تأثیر خانواده، شخصیت، انگیزه پیشرفت، را در پایگاه های معتبر شامل [sid.ir](http://sid.ir), [magiran.com](http://magiran.com), [ensani.ir](http://ensani.ir), [noormags.ir](http://noormags.ir), [irandoc.ac.ir](http://irandoc.ac.ir) جستجو شد. که طی بازه ی زمانی مشخص شده طی سالهای ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱ حدود ۵۲ مقاله بررسی شد که از بین آنها، مواردی که کامل و جامع تر از بقیه بودند طبق معیارها و کلیدواژه های مربوطه، استخراج و به عنوان مرجع مورد استفاده قرار گرفتند.

برای انتخاب مستندات مورد استفاده، ابتدا عناوین یافت شده توسط موتور جستجو از نظر ارتباط موضوعی بررسی شدند. معیار اصلی انتخاب مجلات و مقالات از اینترنت، ارتباط کلید واژه ها با موضوع اصلی پروژه بود، همچنین درخصوص کتاب، میتوان به در دسترس بودن و ارتباط متون آن با عنوان پروژه اشاره نمود. موارد منتخب، بطور کامل مطالعه و نهایی شد و در آخر از مستندات منتخب فیش برداری شد و مطالب جمع آوری شده در چهار حیطه؛ تعریف تفاوت های فردی، انواع تفاوت های فردی، تأثیر عوامل مختلف تفاوت های فردی بر پیشرفت تحصیلی و افت تحصیلی تقسیم بندی و خلاصه شدند.

## ۳- بحث درباره یافته ها:

آگاهی از وجود تفاوت های فردی در بین تمامی انسان ها به اندازه ی خلقت انسانها قدمت دارد. بطوری که به مرور زمان، توانایی های افراد را بصورت علمی اندازه گیری کردند و تفاوت های فردی را به دقت تعیین نمودند. در این میان، افرادی نیز بودند که با ارائه ی نظریات جدیدی، افکار مردم را درباره ی شیوه ی تعلیم و تربیت انسانها به کلی تغییر دادند. فرانسیس گالتون، موثرترین قدم را برای توسعه ی روان شناسی تفاوت های فردی برداشت. او با مطالعه ی افراد مشهور و تلاش در اثبات اینکه نبوغ ارثی است، بر وجود تفاوت های فردی صحنه گذاشت. زمانی که او نبوغ را از طریق انحراف فرد از میانگین گروه اندازه گرفت، کاری غیر از اندازه گیری تفاوت های فردی انجام نداد. به این ترتیب، دیگر متفکران، با ارائه نظریات جدید خود در فکر و اندیشه ی انسانها انقلاب بوجود آوردند. مشاهدات روزانه نیز به آسانی نشان می دهد که دانش آموزان نه تنها از نظر شکل ظاهری بدن و توانایی های جسمانی با یکدیگر تفاوت دارند، بلکه از نظر قابلیت های ذهنی نیز، تفاوت های فاحشی دارند. مشاهده ی قدرت یادگیری دانش آموزان در کلاس اول ابتدایی، مقایسه ی زیبایی خط، استعداد های نقاشی، خواندن، نوشتن، حساب کردن، سرعت عمل، اجتماعی بودن و... به خوبی نشان می دهد که آنها با یکدیگر تفاوت دارند (جباری و قربانی، ۱۳۹۶).

## انواع تفاوت های فردی

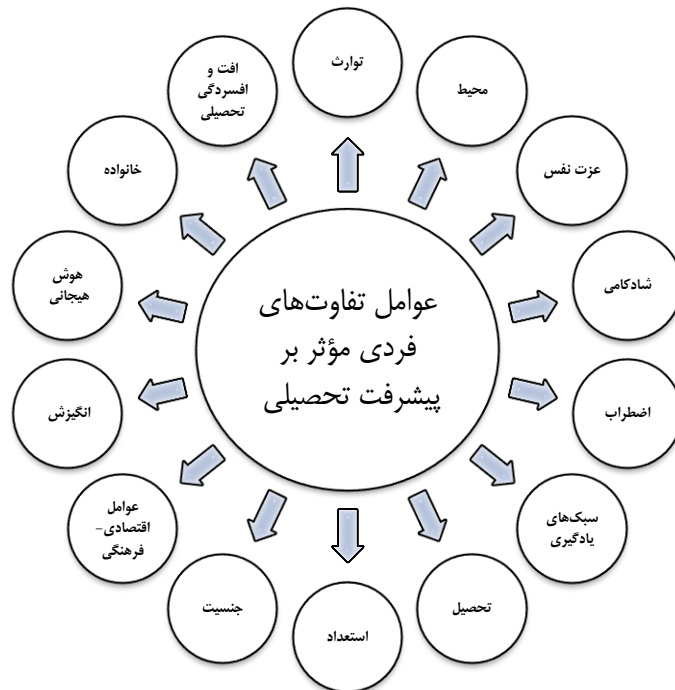
تفاوت های فردی بر دو گونه اند: الف) تفاوت های بین فردی: تقسیم بندی شاگردان فقط بر حسب سن آنان در کلاس های مختلف، دال بر همگن یا یکسان بودن توانایی ها و نیازهای خاص آنان نیست. دانش آموزان نه تنها از لحاظ مشخصات ظاهری، بلکه از نظر خصوصیات اخلاقی، هوشی و روانی نیز با یکدیگر تفاوت دارند. بنابراین اگر بخواهیم تمام دانش آموزان یک کلاس را با یک روش و به یک اندازه معین آموزش دهیم و انتظار داشته باشیم که تمام آنان مطالب را یکسان یاد بگیرند، درست مثل این است که به پای دانش آموزان کفش هایی با اندازه یکسان بپوشانیم و انتظار داشته باشیم که همه آنها در این کفش ها به یک میزان احساس راحتی کنند و پاهایشان بدون هیچ گونه ناراحتی به رشد طبیعی خود ادامه دهد. (معجز، نسیم و همکاران، ۲۰۱۷). همان گونه که مریدان اختلاف قیافه های انسانها را بدیهی می شمارند، باید تفاوت توانایی ها و نیازهای دانش آموزان را نیز طبیعی بدانند. معلم دانا و آگاه، معلمی است که با توانایی ها و نارسایی های گوناگون دانش آموزان آشنا باشد و درس هایش را طوری تنظیم کند که آنها بطور گروهی یا انفرادی متناسب با توانایی ها و قابلیت های خود پیشرفت کنند (حمزه گنجی، ۱۳۷۴).

ب) تفاوت های درون فردی: به تفاوت های موجود در توانایی ها و استعداد های مختلف در یک فرد، تفاوت های درون فردی گویند. افراد علاوه بر اینکه از نظر توانایی ها و مهارت های گوناگون با یکدیگر تفاوت دارند، این مهارت ها و توانایی های خود شخص نیز به یک میزان نیست. برای مثال

دانش آموزی در دروس حفظی و تئوری خود بسیار ضعیف عمل می کند، درحالیکه همین دانش آموز در درس ریاضی بیشترین عملکرد را دارد (همان منبع).

### تأثیر تفاوت های فردی بر یادگیری و پیشرفت دانش آموزان

در شکل (۱)، عمده ترین عوامل تفاوت های فردی که بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تأثیرگذار است، نشان داده شده است:



#### ۱- وراثت

توارث، بر تفاوت های ذهنی و ایجاد تفاوت های فردی در انسان ها نقش دارد، و از آنجایی که همه ی انسانها از نظر توانایی های ذهنی یکسان نیستند، مثل ویژگی های جسمی، تفاوت ها را به نسل بعدی خود نیز منتقل می کنند. روان شناسان تأثیر وراثت را از طریق مطالعه ی همبستگی بین هوش افراد مختلف بررسی می کنند. از یک طرف، شباهت های زیادی که بین هوش دوقلوها و والدین و فرزندان و تفاوت هایی که بین خانواده ها و فرزند خوانده ها وجود داشت به امر تأثیر وراثت پی بردند. اما چون همبستگی ها کامل نبود، به تأثیر محیط توجه کردند (باقری فر، موسی، ۱۳۹۶).

#### ۲- محیط

از عوامل تأثیرگذار بر تفاوت های فردی، محیط است. در یکی از مطالعات تنها سعی کرده اند شرایط تعیین ضریب هوشی را دستکاری کنند. میدانیم که ضریب هوشی به کمک آزمون های هوشی به دست می آید و در برخی موارد، موقعیت ارزشیابی می تواند تا اندازه ای تفاوت های اجتماعی و اقتصادی را توجیه کند. در یکی از مطالعات زیگلر (۱۹۰۲)، آزمایشگران شرایط اجرای آزمونها را طوری تغییر دادند که کودکان احساس آرامش و راحتی کنند. بدین ترتیب که به جای سرد و خنثی بودن، سعی کردند خیلی خودمانی و دوستانه رفتار کنند. آنها طوری عمل کردند که مطمئن باشند آزمونهای آنها ابتدا دستورالعمل ها را خوب میفهمند و بعد پاسخ می دهند. نتیجه این شد که اضطراب کودکان در برابر آزمون کاهش یافت و نتایج آنها در مجموع ۵مره بالاتر از گروه گواه، که در شرایط عادی، تست شده بودند، شد. بنابراین، تنها با مساعد کردن شرایط ارزشیابی برای همه دانش آموزان میتوان فاصله تفاوت های هوشی آنها را کم کرد. در واقع، متفاوت بودن شرایط ارزشیابی نیز میتواند فاصله تفاوت های فردی را افزایش دهد. متفاوت بودن شرایط، میتواند امکان خودنمایی توانایی ها را کم یا زیاد کند (جباری، کامران و قربانی، الناز، ۱۳۹۶). عوامل محیطی مختلفی از جمله ؛

متغیرهای بیرونی شامل پایگاه اقتصادی و اجتماعی (درآمد، تحصیلات، محل زندگی)، خانواده (تعداد افراد خانوار، سبک فرزند پروری، ارزش های فرهنگی خانواده)، محیط مدارس (شرایط مدرسه، مدیریت مدرسه، ویژگی های معلمان، جو سازمانی مدرسه) می شود، که تأثیر بسیاری در موفقیت تحصیلی دانش آموزان دارند (حیدری به نقل از یوسف زاده و همکاران، ۱۳۹۶).

### ۳- جنسیت

از عوامل موثر در تفاوت های فردی میتوان به جنسیت نیز اشاره کرد، دختران، غالبا از موفقیت های خود انتظارات کمتری دارند و علت آن را نقیصه های شخصی از قبیل محدودیت مهارت و هوش می دانند، برعکس علل شکست در پسران، عدم تلاش و کوشش کافی و یا عوامل خارجی می دانند. موفقیت از نظر دختران شامل: محبوبیت، تناسب اندام، مهارت های اجتماعی و آمادگی برای ایفای نقش مادری در آینده است (باقری فر، موسی، ۱۳۹۶).

### ۴- تحصیل

یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار، تحصیل دانش آموزان است. مریبان دریافته اند که عدم موفقیت های پسران باهوش در کلاس سوم آغاز می شود. در صورتی که این مطلب در مورد دختران کلاس نهم اتفاق می افتد. درحالیکه تحقیقات اخیر گفته اند که عدم موفقیت برای پسران از کلاس اول شروع شده و در صورتی که این پدیده متأسفانه برای دختران تا کلاس ششم وجود ندارد. دختران پس از کسب موفقیت های تحصیلی اعتماد به نفس خود را در توانایی های هوشی از دست می دهند. در حالیکه پسران برعکس عمل می کنند (باقری فر، موسی، ۱۳۹۶).

### ۵- شادگامی و اضطراب

یکی از مهم ترین قوانین تعلیم و تربیت این است که راه کودکی به بزرگسالی باید راهی سرشار از شور و شادی باشد (پورسینا و همکاران به نقل از یوسفی و همکاران، ۱۳۹۳). در این بین شادابی و نشاط فضای آموزشی نقش برجسته ای در کیفیت آموزشی دارد. ایجاد محیط آموزشی با نشاط برای دانش آموزان سالها بعنوان دغدغه ای نزد برنامه ریزان آموزشی شده است. دانش آموزان از محیط هایی که شور و نشاط را القا کند، لذت می برند. اگر امکانات، تسهیلات و برنامه ریزی های دقیق آموزشی بتوانند حس کنجکاوی فراگیران را تحریک کنند و آنها را به سمت خود جذب نمایند، این محیط برای آنها شادی آور خواهد بود. در نتیجه، والدین و مریبان و تمامی دست اندرکاران آموزش و پرورش با همکاری هم، تلاش خود را بکنند تا مراکز آموزشی به محیط های بانشاط تبدیل کنند تا در نهایت پیشرفت تحصیلی آنها ارتقا یابد (صالحی عمران، ابراهیم و عابدینی بلترک، میمنت، ۱۳۹۷). دانش آموزانی که رضایتمندی بالایی از زندگی دارند، بیشتر با تکالیف درگیر می شوند و بهتر تکالیف درسی خود را انجام می دهند. در انجام تکالیف، بیشتر به توانایی های شخصی خود می اندیشند تا به شانس و عوامل بیرونی (پور سینا و همکاران به نقل از پاییزی و همکاران، ۱۳۹۳). بالعکس اضطراب، سبب از بین رفتن توازن عاطفی می شود و علاوه بر آن باعث تغییرات فیزیولوژیکی در جسم می شود که این امر موجبات عدم تمرکز در شناخت و ترس در روند هیجان می شود (پورسینا و همکاران به نقل از خوش کنش و کشاورز، ۱۳۹۳).

### ۶- شخصیت

یکی دیگر از متغیرهای مهم تفاوت های فردی، ویژگی های شخصیتی یادگیرندگان است. شناخت ویژگی های شخصیتی افراد و استفاده از الگوهای آموزشی در برنامه های آموزشی از اهمیت بالایی برخوردار است. از مسائل مهمی که یک معلم باید به آن توجه کند، وجود تفاوت های شخصیتی در شاگردان خود است، که توجه به این امر منجر به شکوفایی استعدادها و سرمایه های بالقوه دانش آموزان خود می شود (عیسائی چشمه ماهی، باقریان، حسن زاده توکلی، ۱۳۹۰). افراد، تیپ های شخصیتی متفاوتی دارند که بدان وسیله می توان شخص واقعی را مورد ارزیابی قرار داد و در برابر چندین نیروی فرهنگی و شخصی مانند: گروه همسالان، عوامل ژنتیکی، طبقه ی اجتماعی، فرهنگ و محیط، تعامل خاصی داشت. از آنجائیکه یکی از



عوامل موثر بر یادگیری دانش آموزان، نوع ویژگی های شخصیتی آنان است، شناخت شخصیت هر فرد سرخ هایی برای درک و فهمیدن رفتارهای افراد ایجاد میکند. بنابراین به منظور آموزش بهینه و ارتقا سطح و بهره وری آموزشی، مؤسسات و دانشگاه ها باید به بررسی و شناخت انواع تیپ های شخصیتی بپردازند، زیرا در غیر اینصورت مشکلاتی چون، افت تحصیلی، بالا رفتن هزینه های آموزشی، کاهش راندمان و بروز مشکلات آموزشی و مهارتی می شود (امینی خوئی و بنی طالبی دهکردی، ۱۳۹۸).

## ۷- عزت نفس

یکی از تفاوت های فردی دانش آموزان در داشتن عزت نفس است. عزت نفس و ارزیابی مثبت از خود، از اساسی ترین عامل های تأثیرگذار در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان می باشد. در تعریف آن می توان اشاره نمود که منظور از عزت نفس یعنی اینکه افراد درباره خود چگونه فکر می کنند، چقدر خود را شناخته و از عملکردشان راضی هستند و بویژه احساس آنان از نظر اجتماعی و تحصیلی درباره خود چگونه است و میزان هماهنگی و نزدیکی خودآرمانی و خود واقعی آنان چقدر است (حسینی و همکاران، ۱۳۸۶). در حقیقت، عزت نفس پایین به ناسازگاری و عزت نفس بالا به معیارها و الهام های درونی نویدبخش منتهی می شود (شیربگی به نقل از گلیگ و زیگلر، ۱۹۹۲). پیامدهای عزت نفس منفی اغلب چندجانبه می باشند. عزت نفس ضعیف می تواند به نازنده سازی شخصی، ایجاد نگرش های مخرب، آسیب پذیری روان پزشکی، مشکلات اجتماعی و رفتارهای پرخطر منجر شود (شیربگی به نقل از مان و همکاران، ۲۰۰۴). بررسی ادبیات بالینی پیرامون عزت نفس نشان میدهد که عزت نفس پایین با خلق افسرده (شیربگی به نقل از پترسون و کپالدی، ۱۹۹۲)، با نومیدی و گرایش های خودکشی ارتباط دارد (شیربگی به نقل از اورهولسر، آدامز، لهزت، برینکمن، ۱۹۹۵). پدیده ی افت تحصیلی یکی از معضلات بزرگ تعلیم و تربیت هر نظامی است که همه ساله به میزان زیادی، منابع، امکانات و استعداد های بالقوه ی انسانی و اقتصادی را تلف میکند و اثرات غیر قابل جبرانی را در ابعاد فردی و اجتماعی به جا میگذارد که از عوامل تأثیرگذار بر روی این پدیده داشتن عزت نفس پایین است (شیربگی، ناصر، ۱۳۹۱). ارتباط بین عزت نفس و پیشرفت تحصیلی در بررسی های بسیاری ارزیابی شده است اما این ارتباط به طور دقیق مورد ارزیابی قرار نگرفته است. وجود نتیجه های متفاوت در کنار اهمیت موضوع پیشرفت تحصیلی و اثرگذاری های فرآیندهای نظام آموزشی بر فرد و جامعه، لزوم انجام پژوهش های بیشتری را تأیید می کند (شرفی، تقی بیگی و علی بیگی، ۱۳۹۴). می توان دو مقوله ی عزت نفس و پیشرفت تحصیلی را در ارتباط با یکدیگر در نظر گرفت. یعنی داشتن عزت نفس موجب پیشرفت تحصیلی می شود. زیرا؛ که خودباوری و تلقی مثبت از خویشتن در یادگیری و ایجاد انگیزش برای تحصیل اثر میگذارد. دانش آموزان برای اینکه بتوانند از بیشترین ظرفیت ذهنی خود استفاده کنند، باید عزت نفس داشته باشند (شرفی، تقی بیگی، علی بیگی، ۱۳۹۴). تحقیق بارون (۱۹۹۱؛ به نقل از رضایی، ۱۳۹۳) در این زمینه نشان داد که دانش آموزان دارای عزت نفس بالا به این نکته معتقدند که اگر بیشتر کوشش کنند به نتایج بهتری دست می یابند. ضمناً اینگونه دانش آموزان برای حل مسئله پافشاری بیشتری دارند.

## ۸- هوش هیجانی

اگر چه عوامل زیادی در پیشرفت تحصیلی مؤثرند اما وقتی سخن از پیشرفت تحصیلی به میان می آید، اغلب توجه ها به متغیر هوش هیجانی به عنوان عامل مؤثر در این پیشرفت معطوف می شود و به عوامل دیگر کمتر توجه می شود. هوش هیجانی یک مهارت انعطاف پذیر است و افراد می توانند، با کار کردن روی مهارت های هیجانی خود، آن را افزایش دهند. هوش هیجانی از طریق متمرکز کردن ذهن روی هیجان ها و رفتارها افزایش می یابد (حسینی مردی، علی اصغر و حسین مردی، زهرا، ۱۳۹۴). هوش هیجانی عبارتند از: یک دسته از مهارتها، استعدادها و توانایی های غیرشناختی که توانایی موفقیت فرد را در مقابله فشارها و اقتضاهای محیطی افزایش میدهد (لیندیبوم، ۲۰۱۳). گلمن (۱۹۹۷) معتقد است که برنامه های آموزشی مهارت های هیجانی بایستی در مدارس به کار برده شوند، این برنامه ها نه تنها به آگاهی دانش آموزان از حالات هیجانشان کمک میکنند و عزت نفس آنان را تقویت می نماید، بلکه موجب میشوند که آنان در آزمونهای شناختی نیز نمرات بهتری را کسب کنند (حسینی نسب و رحیم زاده، ۱۳۸۶). در نظام آموزشی ما نیز این مشکل وجود دارد که صرفاً بر توانایی و استعداد های تحصیلی تأکید می شود و هوش

هیجانی یعنی مجموعه ای از صفاتی که بی اندازه در سرنوشت افراد اهمیت دارند، نادیده انگاشته می شود چرا که توانمندی ها و شایستگی های اجتماعی و هیجانی از عوامل تأثیر گذار بر موفقیت و پیشرفت تحصیلی محسوب می شوند (ثمیری، علی اکبر و طهماسبی، فهیمه، ۱۳۸۶). بررسی های متعدد نشان داده اند که هرچه بهره هوشی افراد بالاتر باشد، احتمال موفقیت آنان در مدرسه و ادامه تحصیل در سطوح عالی تر افزایش می یابد. یعنی میان هوش و موفقیت تحصیلی رابطه ای وجود دارد. از این سو آزمونهای هوش همواره در گزینش شایسته ترین افراد جامعه برای ورود به دانشگاهها و سازمان های آموزشی و علمی وسیله ای معتبر بوده اند (حسینی نسب و رحیم زاده به نقل از اسکوییلر و همکاران، ۱۳۷۲). همانطور که قبلا اشاره شد، داشتن هوش هیجانی از جوانب مختلف باعث بهبود عملکرد تحصیلی می گردد، چرا که دانشجویانی که قادر به مواجهه هوشمندانه با هیجان های خویش هستند، اعتماد به نفس بالایی دارند، برای یادگیری تلاش بیشتری میکنند، و برای رسیدن به هدف و انجام وظیفه، هیجان های خود را مهار می کنند و در واقع با میانجیگری هوش هیجانی و تعدیل عوامل تنیدگی زا سبب پیشرفت تحصیلی خود میگردند (یگانه، سلطانی شال، کافی، حسین خانزاده به نقل از Zins و همکاران، ۱۳۹۱). پژوهش های انجام شده، هوش هیجانی را به عنوان یکی از بهترین عوامل پیش بینی کننده پیشرفت در تمامی سطوح زندگی از جمله تحصیل معرفی نموده اند. پژوهشگران در بررسی های خود به نقش موثر هوش هیجانی بر پیشرفت تحصیلی، پیشرفت شغلی، بهداشت، سلامت روان شناختی و کارکردهای شناختی مغز دست یافته اند. هوش هیجانی کاربرد هوشمندانه احساسات می باشد که مجموعه ای از مهارتها و ویژگی های فردی را شامل می شود، معمولا این ویژگی ها را مهارتهای درون فردی و برون فردی می نامند. گروهی از اندیشمندان بر این باورند که به منظور عملکردی شایسته تر در سازمان کارکنان، بایستی هم بهره هوشی بالا و هم بهره احساس بالایی داشته باشند (خدیوی و همکاران به نقل از مروستی و همکاران، ۱۳۹۹).

## ۹- خانواده

نخستین نهاد زندگی اجتماعی کودکان، خانواده است. که بطور مستقیم و غیر مستقیم در شکل گیری عادات، اندیشه ها، رفتار و دیدگاه اجتماعی فرزندان خود نقش قابل توجهی را ایفا می کند. تحقیقات بسیاری نشان داده است که تجارب خانوادگی تأثیر زیادی بر تکامل کودک دارد و سایر جنبه های زندگی فرزندان بخصوص نوجوانان از جمله موفقیت و پیشرفت تحصیلی آنها را تحت تأثیر قرار می دهد (معتقد لاریجانی به نقل از بایرن و همکاران، ۱۳۹۳). در یک تحقیق ۸۵ درصد از موفق ترین دانش آموزان، اولیای خود را الهام بخش در کارهای مدرسه دانسته اند، به همین سبب؛ همکاری تشریک مساعی والدین است که دانش آموزان موفق را به وجود می آورد. طرز تفکرات و گرایشات مثبت والدین به مدرسه مهمترین عامل در موفقیت یا شکست تحصیلی دانش آموز اثر می گذارد (حیدری به نقل از نجمی، ۱۳۹۶). خانواده هایی که از نظر پاسخ به نیازهای عاطفی اعضای خود ضعیف ترند، احتمال بیشتری دارد که از نظر پاسخگویی به نیازهای انگیزه ای فرزندان در حیطه تحصیل نیز ضعیف عمل کنند. معتقد لاریجانی به نقل از حقیقی و پوالدی (۱۳۷۹)، که در پژوهش خود نشان دادند جو عاطفی خانواده گرم و صمیمانه، کارکردهای مثبتی را نشان می دهد که می تواند هم بر رضایت زناشویی و هم بر فراهم آوردن شرایط مناسب برای رشد و وضعیت تحصیلی فرزندان اثرگذار باشد. همچنین سبک فرزند پروری نیز می تواند پیش بینی کننده رشد روانی اجتماعی، عملکرد تحصیلی، رفاه و سلامت فرزندان در آینده باشد. بنابراین رفتار والدین می تواند در پیشرفت تحصیلی فرزندان خود تأثیرگذار باشد. سطح انتظارات و نحوه برخورد والدین، از عوامل تأثیر گذار بر خودپنداره کودک و پیشرفت تحصیلی است (طباطبایی، فضلی، یارعلی، ۱۳۹۳). و این در پژوهش خود نشان دادند والدین با درآمد متوسط و بالا بیشتر فرزندان خود را تشویق به درس خواندن و مدرسه رفتن می کنند. (معتقد لاریجانی، محمد، به نقل از بی تیل و همکاران، ۱۳۹۳) در پژوهش خود نشان دادند که پیشرفت تحصیلی کودکانی که والدین باسواد و خانواده باثبات داشتند، بیشتر بود. همچنین یافته ها حاکی از آن بود که وضعیت تحصیلی دانش آموزان خانواده هایی با وضعیت اقتصادی ضعیف در مقایسه با دانش آموزان با وضعیت اقتصادی بالا بیشتر بود (معتقد لاریجانی، ۱۳۹۳).

## ۱۰- سبک یادگیری



عوامل بسیاری بر یادگیری تأثیر می‌گذارند. از میان عواملی که فرد با خود به محیط یادگیری می‌آورد، روشها یا همان سبک‌های یادگیری است. اگرچه تمام انسان‌ها توانایی یادگیری دارند، اما میزان و نحوه‌ی یادگیری انسانها، حتی در موقعیتی یکسان، متفاوت است که شاید یکی از مهم‌ترین دلایل آن، روش‌های متفاوت یادگیری آنها باشد. این روشها تعیین می‌کنند که در برخورد با یک موقعیت، فرد چه مدت، به چه چیزی و به چه میزانی توجه می‌کند. اسمیت سبک شناختی را نشان دهنده پلی بین دو حیطه متمایز از بررسی روانشناسی یعنی شناخت و شخصیت می‌داند. مفهوم سبک‌های شناختی به طور نزدیکی با ایده تفاوت‌های روانشناسی مرتبط است؛ بدین معنی که تفاوت‌هایی در بین افراد در رابطه با ساختار شناختی و عملکردهای روانشناسی‌شان وجود دارد که در سال ۱۹۷۴ آن را فریدت روانشناسی ویتکین نامید. سبک‌های شناختی از نظر ویتکین و همکاران روش‌هایی هستند که یک فرد برای نزدیک شدن به طیف وسیعی از موقعیت‌ها به کار می‌برد. در باب تعاملات اجتماعی دانش آموزان گفته می‌شود که دانش آموزان مستقل به زمینه (FI) علاقه بیشتری به جنبه‌های غیر فردی انتزاعی و محرک‌های مختلف نشان می‌دهند. آنها تمایل دارند به مسایل، رویکرد تحلیلی داشته باشند. در حالیکه دانش آموزان وابسته به زمینه (FD) به محرک‌های اجتماعی حساسیت بیشتری دارند و فعالیت‌هایی را که نیازمند مشارکت دیگران است، بیشتر مطلوب می‌دانند. آنها به شیوه همگانی‌تر از طریق دریافت کل تصویر از یک متن داده شده به مسایل نگاه می‌کنند با این وجود همبستگی بین سبک‌های شناختی و پیشرفت تحصیلی در زمینه‌های مختلف علوم، به طور گسترده‌ای مطالعه شده است.

### ۱۱- وضعیت اقتصادی و فرهنگی

عوامل متعددی بر نگرش کودک از خود و اعضای خانواده‌ی خود مؤثر است، از آن جمله می‌توان به عوامل اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی حاکم بر خانواده اشاره کرد که ارتباط مستقیم با سطح سواد و تحصیلات خانواده دارد. شخص باسواد از آنجایی که به خود و فرهنگ جامعه از بینش بالایی برخوردار است در نتیجه در تصمیم‌گیری‌ها نیز بهتر عمل می‌کند. سواد و تحصیلات، از دیدگاه اقتصادی، افراد را به سوی رشد و توسعه و هماهنگی با اجتماع و کشور هدایت می‌کند و از دیدگاه تخصصی، جامعه را موفق می‌سازد. افراد بزرگسال به‌عنوان عامل اساسی تولید، حتی با یک اصطلاح اقتصادی خاص که همان جمعیت فعال یا نیروی کار می‌باشد، مشخص می‌شوند.

سواد و تحصیلات خانواده یکی از عوامل مهم پیشرفت بشر در جهان امروز است. پیشرفت تکنولوژی، صنعت، بهداشت و علوم مختلف مدیون این عامل مهم است. بی‌سوادی در تمام ابعاد زندگی انسان می‌تواند تأثیر بسزایی داشته باشد، مخصوصاً در بهداشت، رشد اقتصادی، رشد فرهنگی، رشد و تربیت فرزندان، بی‌نظمی و ناهنجاری کودکان، رشد اشتغال و غیره. مطالعات نشان داده است که هرچه آسیب‌های روانی بیشتر باشد، موقعیت اجتماعی شخص را پایین‌تر می‌آورد و عواملی چون فقر، بیکاری، تعداد فرزندان، اعتیاد، طلاق و... که همه موجب پایین آمدن موقعیت اجتماعی و فرهنگی شخص می‌شود و آشفته‌گی‌ها یا آسیب‌های روانی را به وجود می‌آورد. معمولاً افرادی که در سطح پایین اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زندگی می‌کنند، سطح تحصیلات کمتری نسبت به افراد همسال خود دارند و میزان تحصیلات در این خانواده‌ها به شدت افت پیدا می‌کند (شکاری، ۱۳۳۱). در حقیقت در برخی از این خانواده‌ها، سواد مقوله‌ی بیگانه‌ای است. تأثیر عمیقی که این موقعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی پایین، بر روی افراد خانواده و جامعه برجا می‌گذارد، موجب بی‌نظمی و آشفته‌گی روانی می‌گردد، البته این آشفته‌گی روانی را در طبقات مختلف جامعه می‌توان دید. شیوه‌های انحرافی، ایجاد علائم روانی بیماری، اقدام به خودکشی، بستری شدن، قطع ارتباط با واقعیت، در طبقات پایین اجتماع، بیشتر دیده می‌شود (حیدری، ۱۳۳۰).

### ۱۲- استعداد

در تعریف استعداد می‌توان به همان آمادگی ذاتی و محیطی افراد برای انجام دادن کارها اشاره کرد. که بنا به گفته‌ی ادوارد پارد، روانشناس سوئیسی، وقتی افراد در شرایط یکسان آموزشی قرار می‌گیرند، در بین آنها از نظر بازدهی، تفاوت‌های چشمگیری قابل مشاهده است، که این تفاوتها

همان استعداد نامیده می‌شود. هر فردی، یکسری استعدادهای مختص به خود را دارد. به عبارتی دیگر، ممکن است فردی در رشته ای از کارها، استعداد فوق العاده داشته باشد، اما در سایر رشته ها پیشرفت قابل ملاحظه ای نداشته باشد (جباری و قربانی، ۱۳۹۶).

### ۱۳- انگیزش / انگیزه پیشرفت

مطالعه عوامل موثر بر پیشرفت تحصیلی نسبتاً پیچیده است، زیرا این مفهوم ابعاد گسترده ای روی آن تأثیر میگذارد. که یک عامل موثر در پیشرفت تحصیلی، انگیزش پیشرفت است. انگیزش را می‌توان به عنوان یک عامل نیرو دهنده، هدایت کننده و نگهدارنده رفتار تعریف نمود. و منظور از انگیزش پیشرفت، میل یا اشتیاق برای کسب موفقیت و شرکت در فعالیت هایی محسوب می‌شود که موفقیت در آنها به تلاش و توانایی های فرد وابسته است (حسین مردی و حسین مردی، ۱۳۹۴).

انگیزه پیشرفت تحصیلی، از اهمیت خاصی برخوردار است. با این انگیزه، افراد تحرک لازم را برای به پایان رساندن موفقیت آمیز یک تکلیف، رسیدن به هدف یا دستیابی به درجه معینی از شایستگی در کار خود دنبال میکنند تا بالاخره بتوانند موفقیت لازم را در امر پیشرفت تحصیلی کسب کنند (عامری سیاهویی، رضا و زارعی، سرور، ۱۳۹۸). بدون انگیزش، هیچ یادگیری صورت نمی پذیرد و جایکه یادگیری وجود نداشته باشد، تدریسی هم نخواهد بود (محمدی، خواجه، بامری و ملاشاهی به نقل از شعاری نژاد، ۱۴۰۱). برای نیل به یادگیری موفقیت آمیز، معلمان نیازمند شاگردانی برانگیخته و علاقمند و تلاشگر هستند، به بیانی دیگر، یادگیرندگانی که در فعالیتهای درسی و دستیابی به اهداف پرورشی، خودانگیخته باشند و برای به فعالیت انداختن آنها نیازی به محرک های بیرونی و چالش معلمان نباشد (کاوه، محمدحسین، بی تا). اگر دانش آموزان به درس خود هیچ علاقه و انگیزه ای نشان ندهند، به توضیحات معلم توجهی نخواهند داشت، تکالیف خود را انجام نمی دهند و در نهایت پیشرفت چندانی نصیب آنها نخواهد شد و بالعکس؛ علاقه و انگیزه ی آنان به درس و گوش دادن به توضیحات معلم و انجام دادن تکالیف درسی، موجب پیشرفت تحصیلی شان می‌گردد (محمدی و همکاران به نقل از سیف، ۱۴۰۱). تمامی کارهایی که معلمان در کلاس درس خود انجام می‌دهند، مانند تدریس، حل تمارین، تعامل با دانش آموزان ... اثر انگیزشی بر روی شاگردان خود ایجاد می‌کند (محمدی و همکاران، ۱۴۰۱). وجود دقت و توجه از عوامل مهم در فراگیری مطالب درسی است و دقت و توجه کم باعث یادگیری ضعیف در دانش آموزان می‌گردد. معلم میتواند با استفاده از تدابیر آموزشی بعد از ایجاد توجه و دقت در دانش آموزان آن را در سطح مطلوب حفظ نماید. از سوی دیگر کم یا زیاد بودن علاقه دانش آموزان نسبت به یادگیری و آموختن موضوع های مختلف درسی به تجارب آنها در برخورد با این موضوع ها ارتباط دارد (توده رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷). پس بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که انگیزه، موفقیت در کارها و بخصوص برای دانش آموزان، پیشرفت را در عرصه ی تحصیل به وجود می آورد.

### ۱۴- فرسودگی / افت تحصیلی

دانش آموزان بزرگترین سرمایه های انسانی بالقوه در جامعه به حساب می‌آیند. از این رو عملکرد تحصیلی آنان باید همواره مورد توجه اولیای آموزش و پرورش باشد. یکی از عواملی که میتواند عملکرد و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان را مختل کند افت تحصیلی است (نجفی پور، ۱۳۹۵). در تعریف افت تحصیلی می‌توان گفت که: به معنای نزول از یک سطح بالاتر به سطحی پایین تر است. که یکی از مشکلات عمده ی نظام های آموزشی امروزه است، و هرساله مقادیر زیادی از امکانات مالی و نیروهای انسانی، آموزشی و پرورشی به این معضل اختصاص می یابد. که این ناکامی و فرسودگی تحصیلی به شکل های مختلفی چون؛ گریز از مدرسه، تجدیدی، مردودی و در نهایت ترک تحصیل، به ظهور میرسد (توده رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷).

از دلایل مختلفی که منجر به افت تحصیلی می‌شود، می‌توان به ؛ نارسایی های جسمی، اشاره کرد. دانش آموزانی که دارای بنیه ای ضعیف هستند و از سلامت عمومی کامل برخوردار نیستند، نمی توانند به اندازه کافی کوشش و فعالیت داشته باشند. در بعضی موارد دانش آموزانی که به طور عادی به تحصیل اشتغال داشته و عملکرد خوبی نیز دارند، به علل فردی دچار افت تحصیلی می‌شوند (همان منبع). اگر دانش آموزانی که در خطر افت تحصیلی قرار دارند تشخیص داده نشوند و تحت پوشش حمایت های لازم قرار نگیرند، ممکن است اثرات این بی توجهی در سراسر جامعه

مشاهده شود. افزایش تعداد زندانیان، میزان بیکاری و خانواده‌هایی که از فقر، خشونت، مواد مخدر و بی توجهی به فرزندانشان رنج می‌برند، از آن جمله اند (شیر بگی به نقل از وایت و مولیز، ۱۳۹۱). از عواملی که می‌تواند به کاهش افت تحصیلی دانش آموزان کمک کند: بهبود وضعیت مدرسه و کلاس درس مشکل افت تحصیلی را تا حد زیادی کاهش می‌دهد، بنابراین پیشنهاد میشود به مواردی چون، ایجاد آزمایشگاه برای دروس عملی، در نظر گرفتن شرایط فیزیکی کلاس اعم از کاهش شمار دانش‌آموزان هر کلاس، کاهش میزان آلودگی صوتی و تأمین نور کافی برای هر کلاس توجه شود، از شیوه‌های نوین آموزشی، تغییر محتوای دروس و ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان استفاده شود. علاوه بر این میتوان با انجام دادن مطالعات تطبیقی درباره سایر کشورها، نظام آموزشی را ارتقا بخشید. علاوه بر این، معلمان نیز در این خصوص وظایفی دارند که می‌تواند بر کاهش افت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر بسیاری بگذارد، عواملی چون: تسلط کافی بر محتوای درس، کنترل مناسب کلاس، ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان پیش از شروع تدریس، نوآوری در امر تدریس مثل مشارکت دادن دانش‌آموزان خود، برنامه ریزی دقیق، به روز کردن اطلاعات خود در زمینه تدریس، استفاده از روش‌های فعال تدریس و... (شجاعی شمیرانی، ابراهیم زاده، شفیق، نوروز زاده، ۱۳۹۸).

#### ۴- نتیجه گیری

اهمیت تفاوت‌های فردی، برای آموزش این درک است که همه ما متفاوت و منحصر به فرد هستیم و دقیقاً همین منحصر به فرد بودن است که به هرکسی اجازه می‌دهد راه خود را برای یادگیری و دانش‌سازی پیدا کند. علاوه بر این، جنبه آموزشی کار در کلاس بر اساس این اصل است که همه ما متفاوت هستیم و هرکسی می‌تواند سبک یادگیری متفاوتی داشته باشند. عمده ترین عوامل ایجاد تفاوت‌های فردی در افراد مختلف میتوان به توارث، محیط، عزت نفس، شادکامی، اضطراب، سبک‌های یادگیری، تحصیل، استعداد، جنسیت، عوامل اقتصادی-فرهنگی، انگیزش و هوش هیجانی اشاره کرد. لذا اگر دو نفر را در شرایط یکسانی از آموزش قرار دهیم، به دلیل تفاوت‌هایی که هر فرد دارد، توانایی انجام یکسری فعالیت‌های واحد را ندارند.

اما علی‌رغم دلالت نام برده در وجود تفاوت‌های فردی به دلائلی موجه و غیر موجه، برنامه ریزان آموزشی، برنامه آموزشی واحدی را برای تمامی دانش‌آموزان قرار داده اند، بدون آنکه به تفاوت‌های فردی آنها توجه شود. که اینگونه بی توجهی‌ها نتایجی جز، ترک تحصیل یا افت تحصیل دانش‌آموزان را در پی ندارد. با توجه به اینکه دانش‌آموزانی که در یک کلاس درس حضور دارند دارای علایق و استعدادهای متفاوت هستند، لذا معلم در تدریس که «عبارت است از تعامل یا رفتار معلم و شاگرد براساس طرح منظم و هدفدار معلم به منظور تغییر مطلوب در رفتار شاگرد» است باید به انتخاب بهترین روش تدریس که بتوان اکثریت دانش‌آموزان را به تفکر واداشت، اقدام کند. البته ناگفته نماند که هیچ یک از روش‌های تدریس مخالف خوب یا بد نیستند بلکه نحوه و شرایط استفاده از آنهاست که باعث قوت یا ضعفشان می‌شود. لذا معلم باید با توجه به هدف‌های آموزشی - محتوای درس، نیازها و علایق دانش‌آموزان و امکانات موجود و تراکم دانش‌آموزان، مناسب‌ترین شیوه را برای تدریس مطلوب انتخاب کند. توجه به ساختار شخصیت و استعداد و توانایی‌های ذاتی و آموخته‌های قبلی دانش‌آموزان موجب شکل‌گیری سبک‌های مختلف یادگیری می‌شود.

استفاده از روش‌ها و استراتژی‌های آموزشی که دانش‌آموزان بتوانند از توانایی‌ها و مهارت‌های مختلف استفاده کنند بسیار مهم است. با استفاده از این روش‌ها معلمان می‌توانند، با جلب توجه به درس، یک فضای یادگیری غنی ایجاد کنند. در این صورت دانش‌آموزان می‌توانند از روش‌هایی استفاده کنند که پاسخگوی تفاوت‌های فردی و نیازهای آنان باشد و دانش‌آموزان را قادر به توسعه مهارت‌های خود کند و همچنین اطمینان از موفقیت آمیز بودن روند تدریس را نشان دهد. از آنجا که سرعت، علاقه و توانایی یادگیری خود یادگیرندگان شامل تفاوت‌های فردی است، این ویژگی‌ها باید توسط معلم در نظر گرفته شود و فعالیت‌های مناسب باید با توجه به سطح دانش‌آموز انتخاب شود. روش‌های یادگیری، فردی است و تفاوت در علاقه و توانایی دانش‌آموزان است، برخی از دانش‌آموزان کند هستند، برخی سریع یاد می‌گیرند. برخی از دانش‌آموزان به کمک معلم اضافی نیاز دارند، برخی دیگر به تنهایی یاد می‌گیرند که نشان‌دهنده این است که هر فرد به روشی منحصر به فرد یاد می‌گیرد، برخی با شنیدن، دیدن، خواندن و لمس برخی از مطالب را به بهترین وجه می‌آموزند، دانش‌آموزانی که از نظر ظرفیت و قدرت پیشرفت متفاوت هستند به فعالیت‌ها و تکالیف مختلفی احتیاج دارند. دانش‌آموزان از نظر تجربه، موقعیت اقتصادی اجتماعی، قومیت، فرهنگ، زبان یا یکدیگر متفاوت هستند. سطح سواد

والدین و روابط عاطفی اعضای خانواده، محیط فرهنگی و سطح اقتصادی، اجتماعی از عوامل مهم در تعیین موفقیت مدرسه است. تفاوت‌های فردی، نیازهای ویژه دانش آموزان را آشکار می‌کند. هنگامی که این تفاوت‌ها نقاط قوت دانش آموزان باشد، عملکرد دانش آموزان بهبود می‌یابد. راه دیگر اینکه معلم میتواند در آغاز سال تحصیلی برای آگاهی از توانایی واقعی آنها یک پیش‌آزمون بگیرد که متوجه توانایی‌های دانش‌آموزانش شود و اینگونه سطح پیشرفت یا شکست آنان را با توجه به پایه خودشان بسنجد.

## منابع

- امینی خوئی، فیروز و بنی طالبی دهکردی، بهاره. (۱۳۹۸). بررسی ارتباط تیپ‌های شخصیتی و سبک یادگیری در دانشجویان رشته حسابداری با استفاده از نظریه سبک یادگیری کلب. فصلنامه علمی پژوهشی، ۳۸ (۱۰): ۱-۱۰.
- باقری فر، موسی، ابراهیمی شاهرودی، کلثوم، ابراهیم زاده بودینه، محمد، فنودی، زهرا. (۱۳۹۶). روانشناسی و تأثیر تفاوت‌های فردی در میزان موفقیت افراد. فصلنامه روانشناسی و علوم رفتاری ایران، ۱۰: ۲۷-۱۹.
- بدایقی، سجاد، اندیشه، زهره، مشهدی، علی. (۱۳۹۶). رابطه سبک‌های تفکر با پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد. کنگره سراسری روانشناسی خانواده.
- پورسینا، مریم، احمدی، خدابخش، شفیق آبادی، عبدالله. (۱۳۹۳). اثربخشی شادکامی بر اضطراب، پیشرفت تحصیلی و ارتباط والد-فرزندی در دانش‌آموزان دختر. فصلنامه خانواده و پژوهش، ۲۰.
- توده رنجبر، محسن و عراقی، فاطمه. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان و نقش انگیزش در پیشرفت تحصیلی. مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، ۸ (۱)، ۶۷۶۷-۵۵۸۸.
- ثمری، علی اکبر و طهماسبی، فهیمه. (۱۳۸۶). بررسی رابطه هوش هیجانی و پیشرفت تحصیلی در دانشجویان. فصلنامه اصول بهداشت روانی، ۳۵ و ۳۶ (۹)، ۱۲۸-۱۲۱.
- جباری، کامران و قربانی، الناز. (۱۳۹۶). تفاوت‌های فردی در یادگیری و آموزش. کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مدیریت، حقوق، اقتصاد و علوم انسانی.
- حسین مردی، علی اصغر و حسین مردی، زهرا. (۱۳۹۴). پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی براساس هوش هیجانی و انگیزش پیشرفت در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن در سال ۱۳۹۲. مجله علمی پژوهش، ۳ (۱۳)، ۱۵-۲۲.
- حسینی نسب، داوود و رحیم زاده، چنور. (۱۳۸۷). رابطه هوش هیجانی با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان سال سوم متوسطه (شاخه نظری) شهرستان سقز. مجله علوم تربیتی، ۱۲ (۱)، ۶۹-۹۴.
- حمیدی، فریده و حیدری زاده شیرازی. (۱۳۹۴). بررسی رابطه‌ی ذهن آگاهی و راهبردهای فراشناخت با سبک‌های یادگیری دانشجویان. فصلنامه تازه‌های علوم شناختی، ۴ (۱۷)، ۸۷-۷۹.
- حیدری، نورالدین. (۱۳۹۶). شاخصه‌های مهم در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان (مطالعه‌ای مورد پژوهانه درباره دانش فراشناختی و راهبردهای یادگیری). فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۲: ۵۳-۶۷.
- خدیوی، اسدالله، مددی، راحله، حضرتیان، تیمور. (۱۳۹۹). بررسی رابطه هوش هیجانی و عملکرد تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی تبریز. مجله علوم روانشناختی، ۹۹ (۲۰)، ۴۱۱-۴۰۵.
- دهپاسی، الهام و صدوقی، میترا. (۱۳۹۸). تأثیر کاربرد الگوی آموزش فردی شده در پیشرفت تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان. مجله دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۶ (۶۲)، ۳۲۵-۳۳۳.

- سیفی، خسرو، صبحی، افسانه، حجازی، مسعود، یوسفی افراشته، مجید. (۱۴۰۰). تبیین مدل پیشرفت تحصیلی براساس نقش مستقیم مسئولیت پذیری تحصیلی با میانجیگری احساس تعلق به مدرسه در دانش آموزان پسر پایه دهم ناحیه دو شهر قزوین. مجله مطالعات ناتوانی، (۱۱):۵۸.
- شجاعی شمیرانی، رضا، ابراهیم زاده، عیسی، شفیق، نرگس، نوروز زاده، رضا. (۱۳۹۸). بررسی فراتحلیلی بعضی عوامل خانوادگی، فردی و آموزشی مؤثر در افت تحصیلی دانش آموزان مقطع متوسطه. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱ (۳۷):۳۷.
- شرفی، لیلا، تقی بیگی معصومه، علی بیگی، امیرحسین. (۱۳۹۴). تأثیر عزت نفس و ویژگیهای فردی بر پیشرفت تحصیلی دانشجویان کشاورزی دانشگاه رازی. فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، ۳۲:۳۲.
- شعبانی، سمیه، پاشا شریفی، حسن، میرهاشمی، مالک، ابراهیمی قوام، صغری. (۱۳۹۷). پیش بینی پیشرفت تحصیلی براساس مؤلفه های مهارت های تحصیلی و ویژگی های شخصیتی در دانشجویان علوم پزشکی شهید بهشتی. مجله روانشناسی و روان پزشکی شناخت، ۲(۵)، ۲۸-۴۲.
- شیربگی، ناصر. (۱۳۹۱). اثربخشی ترکیب خدمات مشاوره ای با تدریس خصوصی تکمیلی در کمک به دانش آموزان دارای افت تحصیلی، عزت نفس پایین و رفتار کلامی مناسب. فصلنامه مشاوره و روان درمانی، ۱:۱.
- صالحی عمران، ابراهیم و عابدینی بلترک، میمنت. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین شادکامی با موفقیت تحصیلی دانش آموزان در فضاهای آموزشی استان مازندران با تاکید بر نقش برنامه ریزی آموزشی. ۲(۱۳):۱۳.
- طباطبایی، علی، فضلی، رخساره، یارعلی، جواد. (۱۳۹۴). بررسی رابطه سبکهای فرزندپروری والدین با پیشرفت تحصیلی و اختلال رفتاری دانش آموزان دوره ابتدایی. فصلنامه خانواده و پژوهش، ۱۸:۱۸.
- عامری سیاهویی، رضا و زارعی، سرور. (۱۳۹۸). تأثیر دانش زبان انگلیسی بر انگیزه پیشرفت تحصیلی و عزت نفس دانشجویان رشته های مختلف دانشکده فنی و حرفه ای فاطمیه. دوفصلنامه علمی کارافن، ۴۶: ۳۰۲-۲۸۹.
- عیسائی چشمه ماهی، مریم، باقریان، فاطمه. حسن زاده توکلی، محمدرضا. (۱۳۹۰). بررسی ابعاد شخصیت با عملکرد تحصیلی دانشجویان. دو فصلنامه مدیریت و برنامه ریزی در نظامهای آموزشی. ۶(۴)، ۱۱۵-۱۳۰.
- کاوه، محمد حسین. (بی تا). انگیزش و یادگیری. مقاله مروری.
- گنجی، حمزه: روان شناسی عمومی، چاپ ششم (با تجدید نظر کلی) انتشارات دانا، ۱۳۷۴.
- محمدی، فرزانه، خواجه، مهدی، بامری، حسین، ملاشاهی، جمشید. (۱۴۰۱). بررسی رابطه انگیزش تحصیلی و مؤلفه های آن با پیشرفت تحصیلی سواد آموزان دوره انتقال شهر زابل. مجله پیشرفت های نوین در روان شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش. ۵۱(۵)، ۷۵۱۳-۲۵۸۸.
- معتقد لاریجانی، محمد. (۱۳۹۳). نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان: دره راهنمایی شهر تهران. فصلنامه روان شناسی تربیتی، ۳۱ (۱۰):۱۰.
- معجز، نسیم، قربانی، الناز، رحیمی، عظیمه. (۲۰۱۷). تفاوت های فردی در یادگیری و آموزش. کنفرانس بین المللی علوم اجتماعی، تربیتی علوم انسانی و روانشناسی.
- نجفی پور، عاطفه. (۱۳۹۵). فرسودگی تحصیلی را جدی بگیریم. مجله رشد معلم، ۴(۳۵):۳۵.
- یگانه، طیبه، سلطانی شال، رضا، کافی، موسی، حسین خانزاده، عباسعلی. (۱۳۹۱). بررسی ارتباط بین هوش هیجانی، مدیریت زمان و کیفیت زندگی با پیشرفت تحصیلی دانشجویان. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۳(۱۲):۱۲.